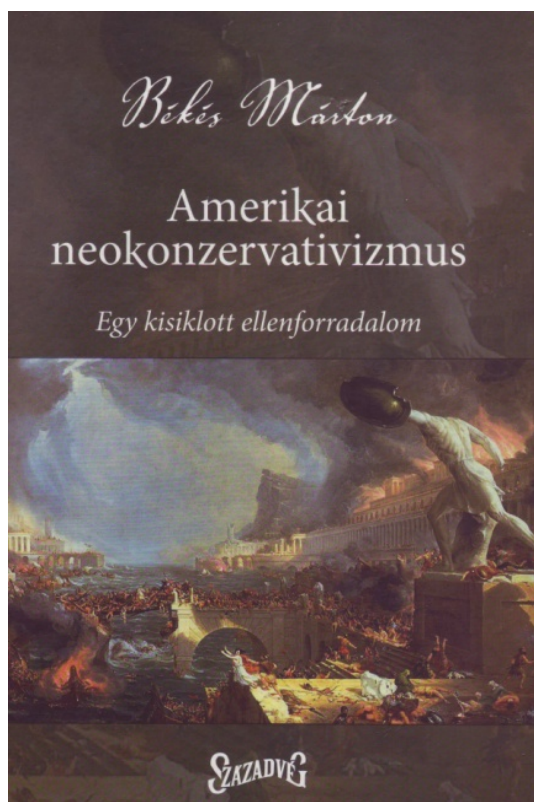

Kajtár Gábor: Neokonzervativizmus 1.0 versus 2.0 avagy ugyanaz „újrátöltve”?

Békés Márton: Amerikai neokonzervativizmus

– Egy kisiklott ellenforradalom

Századvég, Budapest, 2008.
464 oldal

Az Egyesült Államokhoz és Nyugat-Európához hasonlóan Magyarországon is felkapott téma lett a neokonzervativizmus, különösen George W. Bush 2001-es beiktatását és a tragikus 9/11-es terrortámadásokat követően. Ennek legfőbb oka, hogy az ifjabb Bush adminisztrációjában számos már korábban (főleg Reagan és az idősebb Bush idején) kipróbált neokon helyet kapott, akik a „terrorizmus elleni háború” fedőneve alatt nyolc évig meghatározták az USA külpolitikáját. A Nemzetközi Büntetőbíróság és a kiotói rendszer szabotálásán, valamint az ENSZ és általában a nemzetközi multilaterális rendszer működésképtelenné tétele érdekében tett jelentős erőfeszítéseiken túl

politikájuk kiemelkedőbb állomása az Irak elleni 2003-as invázió és azok a kirívó, emberi jogokat sértő cselekmények, melyek „spontán” módon Irakban és tudatosan, előre végiggondoltan a guantanamoi támaszponton történtek. Ennek a politikának a vége következett be Barack Obama megválasztásával, melyet Amerikában, Európában és gyakorlatilag az egész világon megkönnyebbüléssel vegyes ünnepléssel fogadtak az emberek.

Békés Márton könyve a neokonzervativizmust, mint a posztbipoláris rendszer egyik „legjelentősebb ideológiai eseményét” mutatja be az irányzat kialakulásától egészen napjainkig. A szerző szerint azonban, ahogy ezt a bevezetésben is előrebocsátja, „az amerikai neokonzervativizmus az egymással bájosan összeférő szélsőbal- és szélsőjobboldali összeesküvés-elméletek és a híg külpolitikai zurnalisztika hálás tárgya, amellyel bizonyítani lehet az amerikai dominanciájú New World Order építőmesterei eszmei forrásvidékének kezdetektől fogva mérgezett voltát.” A szerző ezt súlyos tévedésnek tartja, mivel szerinte két neokonzervativizmusról van szó. Egy hidegháborús és egy posztbipoláris variánsról, melyek jelentős mértékben különböznek egymástól: az első generáció ellenforradalmi jellegével szemben a második generáció épp forradalmi módon a hegemon Egyesült Államok által meghatározott új világrend kiépítésébe kezdett. Békés Márton végig egyértelművé teszi szimpátiáját az „első generációs” neokonzervativizmus iránt és bírálja a „második generáció” külpolitikáját, valamint kultúr- és társadalompolitikáját (pontosabban annak hiányát).

A mű fő célja a neokonzervativizmus átfogó elemzése a kezdetektől napjainkig, létrejöttének, fejlődésének, társadalmi-kulturális környezetének bemutatása, paradigmájának ismertetése, sikereinek és kudarcainak érzékeltetése, valamint a két neokonzervativizmus szétválasztása egy „komoly cezúra” megvonásával. Míg ugyanis a második generációs neokonzervativizmus kisiklatta az első generációs ellenforradalmat, addig az első generációs változat kiemelkedő jelentőségű helyet foglal el az amerikai konzervativizmus történetében, melynek a jövő Amerikája és így a világ számára is nagy jelentősége van. A szerző világossá teszi a bevezetőben: „Célunk..., hogy a neokonzervativizmust a maga lehető legteljesebb valójában bemutassuk, de nem függetlenül ezt saját értékbeli felfogásunktól és világlátásunk normáitól. Semmiképpen nem politikai katekizmust szerkesztünk, amelynek szánalmas hátterül a neokonzervativizmust festjük le, de nem is igyekszünk a neutrális szcientifizmus unalmas és úgynevezett „értéksemleges” verőtüve közé erőszakolni magunkat.”

Békés Márton könyvét nyolc részre, ezen belül viszont három nagyobb gondolati egységre osztja. A bevezetés után a 2-5. fejezetek az amerikai konzervativizmust mutatják be tág környezetében, a 6. fejezet a neokonzervativizmus filozófiai-politikai-gazdaságtudományi és külpolitikai összetevőiről szól, majd a 7. fejezetben következik a neokonzervativizmus hat évtizedes történetének, beágyazódásának és végül „kisiklásának” a bemutatása. A munkát egy zárzó követi (8. fejezet), melyben a szerző megismétli állításait, következtetéseit.

Az első gondolati egységben (2-5. fejezetek) a konzervativizmus alapjait, a sajátos amerikai mítoszt és annak politikai következményeit, az amerikai politikai gondolkodás

pilléreit és ágait, valamint amerikai konzervativizmus jellemzőit mutatja be a szerző. Békés a konzervativizmust „meggyőződésnek és nem ideológiának tarja”, bár úgy fogalmaz, hogy az az ideológiák között viselkedik hűvös idegenként. A szerző részletesen szól a konzervatív meggyőződés mibenlétéről és egy „*minden szerénység nélkül a sajátunknak nevezett*” kategorizálásban megkülönbözteti a reformkonzervativizmust, az ellenforradalmi konzervativizmust, valamint a konzervatív forradalmat. A szerző itt annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a neokonzervativizmus *az egyetlen konzervativizmus, amely ideológia, vagy legalább is ideologikus tendenciájú.*

Az amerikai konzervativizmus azonban nem érthető meg az amerikai liberalizmus nélkül, a liberalizmus radikalizálódása nélkül ugyanis az amerikai konzervativizmus nem talált volna magára. Békés Márton igen sarkosan fogalmaz e kor jellemzésekor: „...a homoszexualitás erőszakos elfogadtatása normális nemi identitásként; a nemzeti szimbólumok nyilvános meggyalázásának tolerálása; az iskolai és egyetemi autoritás látható hanyatlása; a családszerkezet megbontására irányuló médiavélemények (szinglikultusz, az „egyedülálló szülős” modell dicsőítése, feminizmus, *gay pride*); a médiában megnyilvánuló leplezetlen obszcenitás és pornográfia; a vallásos világkép akarattal történő lerombolása; az öncenzúrára kényszerítő *political correctness* (PC, politikailag korrekt) liberális sulykolása; a multikulturális társadalom mint „semleges ideológia” értékeinek diktálása...” (kiemelés az eredetiben K.G.) Az első nagy gondolati egység tanulsága szerint az amerikai konzervativizmus „ébredése” kulturális ellenforradalom volt, a neokonzervativizmus pedig az amerikai konzervativizmus három mai meghatározó irányzatának egyikévé vált.

A hatodik fejezet – ami egyben a második nagy gondolati egység – a neokonzervativizmus filozófiai és politikai alapjait, gazdaságfilozófiáját és gazdaságpolitikáját, valamint külpolitikáját (a nemzetközi kapcsolatok neokon megközelítését) vázolja fel. Ennek a fejezetnek is az az egyik fő célja, hogy megmutassa, mikor, hol és miért következett be a neokonzervativizmus kisiklása. A filozófiai és politikai alapok ismertetése során a szerző részletesen kitér Leo Strauss és követői bemutatására, az eddig is már sokszor idézett Irving Kristol gondolatvilágának és értékrendjének ismertetésére, valamint Daniel Bell és Francis Fukuyama munkásságára. Strauss modernizmuskritikája és platonizmusának elemzésekor kiemeli, hogy Strauss a mai kornál bölcsebb ókori görög szerzőkön (pl. Platón, Arisztotelész, Thuküdidész, Xenophón) keresztül elemezte és bírálta a modernitást.

A neokonzervativizmus gazdaságpolitikájának ismertetésekor a szerző főleg Hayek, Friedman és Michael Novak elméletein keresztül mutatja be a jóléti állam kritikáját. A

neokonzervativizmus azonban nem libertárius a szó klasszikus értelmében, vannak olyan javak, melyek nem fejezhetők ki a piac nyelvén (tudás, nevelés, kapcsolati tőke, bizalom, a rendszer legitimitása stb.). A nemzetközi kapcsolatok neokonzervatív megközelítésének ismertetésekor a szerző a neokon külpolitika klasszikus fogalmi elemeit és híres-hírhedt koncepcióit vázolja fel.¹ Itt a szerző többek között a recenzens egy 2004-es cikkére is hivatkozik. Megfogalmazásából úgy tűnik, mintha abban az írásban a neokon külpolitikát a recenzens tartaná az unilaterális és a multilaterális külpolitika ideális keverékének, és nem maguk a neokonok, miközben a jelen kritika szerzője valójában erősen kritikus volt a neokonzervativizmussal szemben. A neokonok számos külpolitikai lépését a nemzetközi jogi normák rendkívül súlyos és egyértelműen szándékos megsértésének tartom és tartottam, ami végső soron a nemzetközi rendszer legitimitációját is aláásta.

A harmadik gondolati egység (a hetedik fejezet) a neokonzervativizmus történeti kialakulását és az amerikai konzervativizmusba történő beágyazódását vizsgálja meg. A szerző először az amerikai konzervativizmus történetét mutatja be Russell Kirkre támaszkodva, majd rátér a konzervatív ellenforradalomra, és így a neokonzervativizmus már jól ismert kialakulására.

A szerző véleménye szerint a hidegháború végével és az átalakulás évtizedében a neokonzervativizmus nem az örökség megőrzésére, hanem annak szelektív felhasználására állt át. A korábban meghirdetett harc a hidegháború végével sem ért véget (ahogy ezt a szerző szerint az „első generáció” tervezte), hanem, engedve az utópikus-ideológikus csábításnak, megkezdődött a felkészülés a „negyedik világháborúra”. Békés Márton szerint itt már félresiklott az ellenforradalom, hiszen a belpolitikai célkitűzések (társadalmi és kulturális konzervativizmus, a hagyományos értékek súlyának visszaállítása, rend, vallásosság stb.) egy olyan világban veszítették el prioritásukat, amelyben azokra talán nagyobb szükség lenne, mint korábban valaha (a szerző felhívja figyelmünket például arra a veszélyre, amit a mexikói bevándorlók millióinak megjelenése és homogén, az amerikai kulturális életbe be nem kapcsolódó tömbként való letelepedése jelent).

Ezzel párhuzamosan viszont a külpolitikai célok egyre inkább előtérbe kerültek és eltorzultak. A könyv fő téziséhez illeszkedve az erőszakos világdemokratizálás, a világbirodalom kiépítése, az egész világ számára jó amerikai világhegemónia mind-mind csakis a „második generáció” sajátja. A szerző szerint nemzedékváltás következett be és a

¹ A teljesség igénye nélkül: jóindulatú hegemon, egyetemes érvényű amerikai biztonságpolitikai megfontolások, sajátos neokon multilateralizmus, amerikai kivételességtudat és demokráciaexport, Bush-doktrína és ezen belül is a megelőző csapás jogszerűségéről vallott nézetek, a „terrorellenes háború”, stb.

neokonzervativizmus inspiráló teoretikai és intellektuális bázisa elveszett. A héjaként viselkedő Clinton és adminisztrációja fellépései meglehetősen (persze nem teljesen) egybeestek a neokonzervatívok elképzeléseivel. Végül az ifjú Bush győzelmével hatalomra kerülve Irving Kristol tanácsait nem fogadták meg. Világdemokráciát akartak létrehozni, jóindulatú világhegemónként tekintettek az Egyesült Államokra, kilobbizták, majd maguk döntöttek az Irak elleni invázióról és egyre inkább előtérbe helyezték Izrael nemzetbiztonsági érdekeit.

Véleményem szerint csak súlyos ellentmondások árán igazolható az „eszmei folytonosság” a neokonzervativizmuson belül. A szerző igyekezete, hogy a neokonzervativizmust két különálló szakaszra bontsa, véleményem szerint erőltetett. Kérdés, hogy lehet a nem éppen fiatal Rumsfeldből és Cheneyből második generációs neokon, amikor ők már a 60-as évektől kezdve a legmagasabb pozíciókat töltötték be különböző adminisztrációkban. Békés Márton szerint csak a második generációt jellemezte az erkölcsi felsőbbrendűség alapján történő külpolitizálás, vagy a nemzetközi jogi normák rendszeres és súlyos megsértése, miközben Ronald Reagan (és neokonok „első generációjának”) időszaka is tele volt ilyen esetekkel. Csak a példa kedvéért utalok itt a Közép-Amerikában történt amerikai beavatkozásokra,² az *Irán kontra ügyre* (az USA fegyvereket adott el a hivatalosan terroristának bélyegzett Iránnak, majd a pénzt a Kongresszus kifejezett tilalma ellenére a nicaraguai kormány ellen fegyveresen küzdő kontráknak adta), a *líbiai Tripoli és Bengházi bombázására* (1986 áprilisában az USA jogellenesen támadta Líbiát egy berlini terrormerénylet megtorlása céljából; az akció során mind Franciaország, mind Spanyolország megtagadta légtere átengedését az USA-nak).

A fent említett ügyek miatt nem csak a nemzetközi közösség ítélte el rendszeresen az Egyesült Államokat, belpolitikailag is súlyos következményei lettek a jogsértő akcióknak: miniszterek, államtitkárok, tanácsadók mondtak le, illetve kerültek börtönbe. És akkor még nem is beszéltünk a „nagy konzervatív elnökről”, aki felkarolta a neokon értelmiséget. Reagan legtöbb tekintetben nem felelt meg a konzervatív elveknek. Azon túl ugyanis, hogy bevallottan sem olvasni, sem írni nem szeretett, Reagan volt az első elvált férfi, akiből elnök lett az Egyesült Államokban. Korábban lelkes demokrata volt és a színész szakszervezet elnöke hosszú éveken

² A *Grenadai intervenció* kapcsán az ENSZ közgyűlése elsöprő többséggel, 108-9 arányban ítélte el az Egyesült Államokat „a nemzetközi jog kirívóan súlyos megsértése” miatt. A *Nicaragua v. Egyesült Államok ügyben* a Nemzetközi Bíróság a nicaraguai kontrák támogatásáért és a nicaraguai partok, kikötők elaknásításáért marasztalta el az USA-t. Panamában az elnyomó és antidemokratikus rendszer támogatója az Egyesült Államok, az államosítás megakadályozása érdekében végrehajtott „Operation Just Cause” intervenció (nevével ellentétben) is súlyosan jogszerűtlen volt.

át. Az ő elnöksége alatt nem írta alá az USA az 1982-es tengerjogi egyezményt, kilépett az UNESCO-ból 1984-ben és nem támogatta tovább az ENSZ Népesedési Alapját sem.³

Véleményem szerint nem a neokonzervativizmus változott meg az elmúlt két és fél évtizedben, hanem a nemzetközi rend. Véget ért a hidegháború és elérkezett az USA „unipoláris pillanata”. A neokonzervativizmusnak pedig egy sajátos Pax Americana-t sikerült megvalósítania. Ezek nem meggyőződésbeli-erkölcsi okokból, hanem a hatalmi egyensúlyt fenntartó rivális nagyhatalom (jelen)léte miatt nem voltak napirenden a hidegháború alatt.

Békés Márton műve átfogó képet ad nemcsak a neokonzervativizmusról, hanem az amerikai konzervativizmus történetéről is. Magyar olvasó aligha ismerheti meg jobban a neokon „meggyőződés” történeti-társadalmi hátterét, filozófiai-gazdaságpolitikai és külpolitikai programját, mint ebből a könyvből. A szerző alapos és egészen részletekig menő kutatást végzett ezen a téren. A mű logikusan tagolt, jól áttekinthető, tézisei világosak és érthetőek. A szerző sokat foglalkozott a különböző eszmeáramlatok történeti kontextusba helyezésével, ami különösen fontos egy átfogó elemzés elkészítésekor. A modernitás bírálatakor viszont hiányoltam, hogy Békés Márton csupán Leo Strauss koncepcióját mutatja be (azt is csak dióhéjban). A modernitás-vita ennél jóval összetettebb kérdés, véleményem szerint legalább utalni kellett volna egy ekkora terjedelmű műben többek között például Jürgen Habermas munkásságára is, aki a modernséggel (pl. „A modernség: befejezetlen program”) és magukkal a neokonzervatívokkal (pl. „Neokonzervatív kulturális kritika az Egyesült Államokban és Németországban”) is foglalkozott.

³ 2009. január 23-án, alig három nappal hivatalba lépése után Barack Obama bejelentette, hogy a Kongresszussal együttműködve helyre fogja állítani az ENSZ Népesedési Alapjának folyósított támogatásokat; a Bush adminisztráció 2002 és 2008 között ugyanis összesen 244 millió dollár kifizetést tartott vissza.